

İBN ZEKRÎ et-TİLİMSÂNÎ

(ابن زكري التلمساني)

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed
b. Zekrî et-Tilimsânî
(ö. 900/1494)

Mâlikî fakihî.

Cezayir'in Oran (Vهران) bölgesindeki Tilimsân şehrinde doğdu. Zekrî adı Zekerriyyâ'nın Mağrib'deki kullanımı olup Zikrî şeklinde de telaffuz edilir. Küçük yaşta babasını kaybeden İbn Zekrî, ailesinin geçimini sağlamak için bir dokumacının yanında çalışmaya başladı. Zekâsını ve kabiliyetini farkedenden devrin tanınmış âlimlerinden İbn Zâgû'nun yönlendirmesi ve ailesinin geçimini sağlayacağını belirtmesi üzerine onun ders halkasına katıldı. Ayrıca Kâsım b. Saîd el-Ukbânî ve Muhammed b. Abbas el-Ubbâdî'nin derslerine devam etti. Başta fıkıh ve fıkıh usulü olmak üzere kelâm, tefsir ve Arap dili alanlarında yetişerek devrin önde gelen âlimlerinden biri oldu. Aralarında Ahmed Zer-rûk el-Fâsî, İbn Merzûk Hafidû'l-Hafid, İbnü'l-Hâc el-Mennâvî ve Ahmed b. Etâallah gibi âlimlerin de bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Kelâm âlimi Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî ile kelâm konularında çeşitli tartışmalar yapan İbn Zekrî, Mâlikî mezhebinde kendine has tercih ve ihtihadlarda bulunmuş, fetvalarından bir kısmı Venşerîsî'nin *el-Mi'yârü'l-mu'rib* (I-XIII, Beyrut 1401/1981) adlı eseri içinde günümüze ulaşmıştır.

İbn Zekrî Safer 900'de (Kasım 1494) Tilimsân'da vefat etti ve Ubbâd köyünde defnedildi. Venşerîsî ve İbnü'l-Kâdî ölüm tarihini 899, İbn Asker 906 (1500) olarak vermekle birlikte talebesi Ahmed b. Etâallah onun 900 yılında öldüğünü belirtmiş (Ahmed Bâbâ el-Tinbüktî, s. 130), C. Brosselard da Tilimsân'daki Arapça kitâbeler üzerine yaptığı çalışmalar sırasında İbn Zekrî'nin bu tarihi taşıyan mezar kitâbesini bularak fotoğrafını yayımlamıştır (*El² Suppl.* [İng.], s. 402-403). Mezarı meşhur bir ziyaretgâh olup Tilimsân'da ona nisbetle anılan Câmiu Sîdî Zekrî adlı bir cami bulunmaktadır.

Eserleri. 1. *Buğyetü't-tâlib fi şerhi 'Akîdeti İbni'l-Hâcib*. Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in eserinin şerhi olup muhtelif nüshaları günümüze ulaşmıştır (Brockelmann, I, 539; M. Âbid el-Fâsî, II, 373-374). 2. *Muḥaṣṣilü (Mükemmilü'l-makāşid mimma bihi tu'teberü'l-*

'akā'id. Kelâma dair 1500 beyitlik bir eser olup eserin şerhedilmesi için Ebû Abdullah es-Senûsî'ye götürüldüğü, onun da bunu müellifinden başkasının şerhede-meyeceğini söylediği rivayet edilir (İbn Asker, s. 120). Çeşitli yazma nüshaları bulunan esere (Derenbourg, III, 137; Brockelmann, II, 357) Ahmed b. Ali el-Mencûr *Nazmü'l-ferâ'id ve mübdi'l-fevâ'id fi şerhi Muḥaṣṣilü'l-makāşid* adıyla bir şerh yazmış, daha sonra da bunu ihtisar etmiştir. *Muḥtaşaru Nazmü'l-ferâ'id*'in Fas Hizânetü'l-Karaviyyîn'de bazı nüshaları mevcuttur (M. Âbid el-Fâsî, II, 326-327, 345). 3. *Şerḥu'l-Varakât*. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin fıkıh usulüne dair eserinin şerhi olup Brockelmann tarafından *Gâyetü'l-merâm bi-şerhi muḥaddimetü'l-imâm* şeklinde kaydedilmiştir (*GAL Suppl.*, I, 672).

Kaynaklarda müellifin *Mesâ'ilü'l-kazâ' ve'l-füyâ* adlı bir eserinden de söz edilir. Brockelmann ve M. Hâc-Sadûk'un İbn Zekrî'nin eserleri arasında gösterdiği (a.g.e., II, 357; *El² Suppl.* [İng.], s. 403), klasik kaynaklarda adı geçmeyen *el-Mesâ'ilü'l-âşrîn (Buğyetü'l-makāşid ve ḥulâsatü'l-merâşid)* Muhammed b. Ali es-Senûsî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır (Âyide İbrâhim Nusayr, s. 112; Saur, IV, 2227; Viktor, s. 167).

BİBLİYOGRAFYA :

Venşerîsî, *Vefeyât* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1396/1976, s. 153; İbn Asker el-Mağribî, *Devḥatü'n-nâşir* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1397/1977, s. 119-121; İbnü'l-Kâdî, *Laḳṭü'l-ferâ'id* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1396/1976, s. 274; a.mlf., *Dürretü'l-ḥicâl*, I, 90; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtiḥâc*, Trablus 1408/1989, I, 129-130; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1157; Versilânî, *Nüzhету'l-enẓâr fi faẓli 'ilmi't-târîḫ ve'l-aḥbâr* (nşr. İbn Ebû Şeneb), Cezayir 1908, s. 21, 210; H. Derenbourg, *Les manuscrits arabes de l'Escurial*, Paris 1928, III, 125, 137; Hifnâvî, *Taḥrîfû'l-ḥalef bi-ricâlî's-selef*, Beyrut 1402/1982, I, 42-45; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 267; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 539, 672; II, 357; Abbas b. İbrâhim, *el-İlâm*, II, 239; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü a'lâmi'l-Cezâir*, Beyrut 1400/1980, s. 159; a.mlf., *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 72; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maḥṭûṭâtı Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1400/1980, II, 326-327, 345, 373-375; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabiyyetü'lletî nüşiiret fi Mişr beyne 'amey 1900-1925*, Kahire 1983, s. 112; Ziriklî, *el-'İlâm* (Fetullah), I, 231; K. G. Saur, *Catalogue collectif des ouvrages en langue arabe*, Paris 1984, IV, 2227; Knut S. Viktor, "The Sanûsiyya Tradition", *Arabic Literature of Africa I: The Writings of Eastern Sudanic Africa to c. 1900* (nşr. R. S. O'Fahey), Leiden 1994, s. 167; M. Hadj-Sadok, "İbn Zakrî", *El² Suppl.* (İng.), s. 402-403.

AHMET ÖZEL

İBN ZEKVÂN

(ابن ذكوان)

Kurtubalı

Benî Zekvân ailesinde yetişen
bazı kadı ve vezirler.

Ailenin kökeni hususunda farklı görüşler vardır. İbnü'l-Faradî, bu aile mensuplarının Kurtuba'ya (Cordoba) Endülüs'ün Ceyyân (Jaen) şehrinden geldiğini kaydederek (*Târîḫü 'ulemâ'i'l-Endelüs*, I, 405). İbn Saîd el-Mağribî ise İbn Hayyân'a atfen Kurtuba civarındaki Fahsülbellût (Los Pedros) Berberîleri'nden olduklarının söylendiğini, ancak onların kendilerini Benî Süleym'den (Mudarî Arap kabilelerinden Kays Aylân'ın bir kolu [İbn Hazm, s. 263, 468]) saydıklarını belirtir (*el-Muğrib*, I, 215). İbn Beşkûvâl ve Nübâhî de bu velâ bağını dikkate alarak Benî Zekvân mensuplarını Ümevî nisbesiyle zikretmişlerdir. Benî Zekvân, Kurtuba'ya yerleştikten sonra şehrin önemli aileleri arasına girmiş, halifelik döneminin son safhası ve mülûk't-tavâif döneminin ilk yıllarında birkaç kadı ve devlet adamı yetiştirmiştir.

Ebû Bekir (Ebû Muhammed) Abdullah b. Herseme b. Zekvân el-Ümevî (ö. 370/980). Kaynaklarda Benî Zekvân ailesinden tanıtılan ilk şahıstır. Tahsilini Kurtuba'da Hasan b. Sa'd, Kâsım b. Asbağ, Ahmed b. Ubâde ve diğer bazı âlimlerden Arap dili, hadis ve fıkıh okuyarak yapmış, ilmi kadar cesaretiyle de meşhur olmuştur. 370'te (980) Abdülmelik b. Münzir'in vefatı üzerine onun yerine Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr tarafından "huttatü'r-red" kadılığına (normal kadıların çözmekte güçlük çektikleri veya tereddüde düşükleri meselelere bakma işi) tayin edildi ve bundan dolayı "sâhibü'r-red" unvanını aldı; ancak aynı yıl içinde vefat etti (İbnü'l-Faradî, I, 405; İbn Beşkûvâl, I, 37; E. Lévi-Provençal, III, 145). İki oğlu ve iki torunu da onun gibi devlet hizmetinde bulundu.

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah b. Herseme b. Zekvân (ö. 413/1022). 342 (953) yılında doğdu; ailenin en meşhur ferdidir. Babası Abdullah ile Endülüs'ün önde gelen fakihlerinden Kadı Muhammed b. Zerb ve diğer bazı âlimlerden ders alarak yetişti; genç yaşta kadılar şûrasına dahil edildi. Bilinen ilk resmî görevi Fahsülbellût kadılığıdır. Babasının ölümünden sonra onun yerine II. Hişâm'ın hâcibi İbn Ebû

Âmir el-Mansûr tarafından sâhibû'r-red olarak tayin edildi ve yirmi iki yıl bu görevde kaldı. Kadı İbn Bertâl'in azlinden sonra ise Muharrem 392'de (Aralık 1001) Kurtuba kâdılcemâalığına ve arkasından ayrıca Kurtuba Ulucamii imam-hatipliğine getirildi. O yıllarda Mansûr'un Ebû'l-Abbâs'a büyük itibar gösterdiği ve vezirlerden daha üstün tuttuğu, sarayında ona özel bir oda ayırıp kendisiyle önemli devlet işlerini müşavere ettiği, hatta savaşa çıktığında da kendisini yanında götürdüğü bilinmektedir. Mansûr'un ölümünden sonra hâcibliğe gelen oğlu Abdülmelik el-Muzaffer de Ebû'l-Abbâs Ahmed'e itibar gösterdi. Vezir İsâ b. Saîd ise aklı ermeyen bir kişiden aldığı bir arazinin satışını geçersiz saydığı için ona düşman oldu ve hakkındaki suçlamaları sonunda kadılıktan ve kardeşi Ebû Hâtim'i de Dîvân-ı Mezâlim başkanlığından azletti. Ancak yerine getirilen kadı başarılı olamayınca Ebû'l-Abbâs dokuz ay sonra görevine iade edildi. Abdülmelik el-Muzaffer devlet işlerinde yine ona danışmayı sürdürdü; özellikle Vezir İsâ b. Saîd'i öldürttüktan sonra kendisiyle istişare etmeden iş yapmadı. Abdülmelik el-Muzaffer'in yerine geçen kardeşi Abdurrahman el-Me'mûn ise Ebû'l-Abbâs'ı, ismi kâdılkudâtıya dönüştürülen başkadılığa ve ayrıca vezirliğe tayin etti. Böylece Ebû'l-Abbâs, Endülüs tarihinde ilk defa bu iki görevi birlikte yürüten kişi oldu. Ancak Ebû'l-Abbâs, 399 (1009) yılında kendisini bu mevkiye getiren Hâcib Abdurrahman'ın Halife II. Hişâm'ın veliahdı olduğunu gösteren veliahtnâmeyle tasdik etmiş ve Emevî ailesinden olmadığı halde tehditle kendisini veliaht ilân ettiren hâcibi desteklediği için devletin ileri gelenlerini çok kızdırmıştı. İbn Ebû Âmir el-Mansûr ve iki oğluna yakınlığı sebebiyle ona husumet duyan II. Muhammed el-Mehdî tahta çıkınca (399/1008) kâdılkudât unvanını kâdılcemâyaya indirdi. Mehdî'nin öldürülmesinden sonra tekrar hilâfete gelen II. Hişâm'ın hâcibi Vâzih ve taraftarları, barış istemesi yüzünden onu isyancı Berberîler'in tarafını tutmakla suçlayınca kardeşi Ebû Hâtim'le birlikte Meriye'ye (Almeria) ve ardından Cezayir'in Vehrân (Oran) şehrine sürgüne gönderildi; Cebelitârik Boğazı'nı geçerken de parası ve yanındaki bütün eşyası elinden alındı. Ebû'l-Abbâs'ın sürgüne gönderilmesi Kurtuba'da bazı olayların çıkmasına yol açtı. Bu karışıklıklar sırasında hâcibin

öldürülmesi üzerine geri çağrıldı ve tekrar kadılığa getirilmek istendiyse de bu teklifi kabul etmedi. Ebû'l-Abbâs, 403 (1013) yılında ikinci defa tahta çıkan Süleyman el-Müstâin ve onu destekleyen Berberîler Kurtuba'ya saldırdıklarında halifeyle görüşerek halka eman verilmesi için aracı oldu. Süleyman onun isteğini yerine getirdiği gibi kendisine de kadılık önerdi; ancak yeniden görev almayı reddetti. Hayatının sonuna kadar idarecilerden ve halktan büyük saygı gören Ebû'l-Abbâs Kurtuba'da vefat etti ve Benî Abbas Kabristanı'nda toprağa verildi. Âlim, fâzıl ve mürüvvet sahibi bir kimse olan Ebû'l-Abbâs Ahmed hakkında Endülüs'ün meşhur şairi Ahmed b. Zeydûn methiyeler ve bir mersiye yazmıştır; İbn Şüheyd'in de onun için kaleme aldığı uzun bir mersiyesi vardır.

Ebû Hâtim Muhammed b. Abdullah b. Zekvân (ö. 414/1023). 344 (955) yılında doğdu. Ağabeyi Ebû'l-Abbâs Ahmed ile beraber aynı hocalardan ders alarak yetişti. Çeşitli şehirlerde kadılık görevinde bulunduktan sonra Hâcib Abdülmelik el-Muzaffer tarafından Kurtuba'da Dîvân-ı Mezâlim başkanlığına getirildi. Abdülmelik el-Muzaffer, bazan Ebû'l-Abbâs Ahmed gibi onu da çıktığı savaşlara beraberinde götürür, bazan da yanına aldığı ağabeyine vekâleten kâdılcemâa olarak görevlendirirdi. Ancak Vezir İsâ b. Saîd'in itham ve kışkırtmasından dolayı Ebû'l-Abbâs Ahmed görevden azledilince Ebû Hâtim de Dîvân-ı Mezâlim başkanlığından alındı; 401'de de (1010) isyancılara arkacı çıktıkları gerekçesiyle ağabeyi ile birlikte II. Hişâm tarafından sürgüne gönderildi. Fakat bu sürgün hayatı fazla sürmedi ve iki kardeş, hasımları Vezir İsâ b. Saîd'in öldürülmesinden dokuz ay sonra Kurtuba'ya döndü. Ancak Ebû'l-Abbâs gibi Ebû Hâtim de kendisine önerilen görevleri kabul etmedi. Kurtuba'da vefat etti ve oraya gömüldü.

Ebû Ali Hasan b. Ebû Hâtim b. Zekvân (ö. 451/1059). 370 (980) yılında doğdu; Ebû Hâtim'in oğludur. Mülûkû't-tavâif döneminde Kurtuba Emîri Ebû'l-Velîd b. Cehver tarafından muhtesib olarak görevlendirildi; daha sonra da kadı tayin edildi. Beş yıl sürdürdüğü kadılık görevinden bazı şikâyetler sebebiyle azledildi. Daha sonra Kurtuba'da vefat etti.

Ebû Bekir Muhammed b. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Zekvân (ö. 435/1043). 395 (1004) yılında doğdu. Babası Ebû'l-Ab-

bas Ahmed ile Kadı Ebû'l-Mutarriif, Kadı Yûnus b. Abdullah ve devrin diğer âlimlerinden ders alarak yetişti. Bölgede hüküm süren Yahyâ b. Ali Hammûdî zamanında (1021-1036) bir süre Mâleka'da (Malaga) vezirlik yaptı. Daha sonra resmî hizmetten uzak kalmak arzusuyla babası ve amcasının son zamanlarında yaptıkları gibi kendisine önerilen Kurtuba kadılığını kabul etmek istemediyse de halkın ısrarı karşısında görevi almak zorunda kaldı ve 429 (1037) yılında Kurtuba Emîri Ebû'l-Hazm b. Cehver tarafından kadılığa tayin edildi. Doğruluğu, hilmî ve mürüvvetiyle babasının yolundan gitti ve halkın övgüsünü kazandı. Ancak resmî hizmete karışan isteksizliğinden ve Emîr İbn Cehver'in vakıf mallarının toplum yararına harcanması hususundaki teklifine karşı çıkmasından dolayı bir yıl sonra görevden alındı (Kâdî İyâz, VIII, 87); beş yıl sonra da vefat etti ve Kurtuba'da babasının yanına gömüldü. Yakın dostu şair Ahmed b. Zeydûn onun hakkında bir mersiye ve çeşitli methiyeler yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târihu 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989, I, 405; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 263, 268; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvî et-Tancî), Kahire 1372/1952, s. 121; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Maṭmaḥu'l-enfûs ve mesrahu't-te'ennûs fî mûlehi ehlil-Endelüs* (nşr. M. Ali Şevâbîke), Beyrut 1403/1983, s. 196; Kâdî İyâz, *Terribü'l-medârik* (nşr. Saîd Ahmed A'râb), Titrân 1402/1982, VII, 166-176; VIII, 87-88; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *eş-Zahîre*, I/1, s. 126, 222, 391-392, 421-422; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, I, 37-38; II, 497; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 186; İbnü'l-Ebbâs, *el-Hulletü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Mûnîs), Kahire 1985, I, 271; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Mugrib*, I, 122, 159-160, 214-216; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-mugrib*, III, 67-68, 82, 87, 132; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 49, 118, 126; Nübâhî, *Târihu kuḍâtil-Endelüs* (nşr. Meryem Kâsım Tavîl), Beyrut 1415/1995, s. 39, 112-117; İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 153; Makkarî, *The History of the Mohammedan Dynasties in Spain* (trc. Pascual de Gayangos), Delhi 1984, II, 221; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 106, 111; E. Lévi-Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Paris 1950-53, I, 295; III, 120, 145; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 149-150; Dozy, *Spanish Islam*, s. 490, 539, 552; İhsan Abbas, *Dirâsât fî'l-edebi'l-Endelüsî*, Libya-Tunus 1976; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribî'l-Arabî*, Rabat 1403/1983, III, 20-25; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, Kahire 1408/1988, II, 580, 625-628, 636, 645-647; Muhyiddin Dîb, *Dîvânü İbn Şüheyd ve resâ'ilüh*, Beyrut 1417/1997, s. 50-51; Ch. Pellat, "İbn Dhakwân", *EI²* (İng.), III, 746-747; Sâdık Seccâdî, "İbn Zekvân", *DMBİ*, III, 526-528.

SÜHÂ ABBÛD HACCÂR